

O NEKIM PITANJIMA IZ ESHATOLOGIJE

PISMO SV. ZBORA ZA NAUK VJERE

Dr Aldo Starić

Pod gornjim naslovom (talijanski: *Su alcune questioni concernenti l'escatologia*) izašlo je pismo Sv. zbora za nauk vjere u *L'Osservatore Romano* od 16--17. srpnja 1979. a samo je pismo datirano 17. svibnja 1979. (podjela dokumenta po točkama je naša).

I. PRIJEVOD

Časnim predsjednicima biskupskih konferencija

I.

A) Posljednje biskupske sinode, koje su se bavile evangelizacijom i katehizacijom, još su više potvrdile uvjerenje o nužnosti očuvanja savršene vjernosti temeljnim vjerskim istinama, i to pogotovo u naše vrijeme kada velike promjene ljudske sredine i nastojanja oko ucjepljenja kršćanske vjere u razne ljudske kulture iziskuju više nego do sada napor da se ista vjera lakše prihvati i saopći. Ova druga potreba, koja je toliko uočljiva, zaista traži što veću brigu kako bi bio osiguran pravi smisao i cjelovitost vjere.

B) Zato oni na koje to spada trebaju u najvišem stupnju biti pažljivi prema svemu što bi u zajedničko uvjerenje vjernika moglo unijeti polagano iskrivljenje i postupno nestajanje neke točke Krsnog *Simbola*, koja je nužna za povezanost vjere i koja je neraskidivo vezana za neke vrlo važne običaje prihvaćene u životu Crkve.

C) Činilo nam se nužno i potrebno na jednu od tih točaka svratiti pozornost onih kojima je Bog povjerio dužnost promicanja i obrane vjere, kako bismo predusreli opasnosti koje u duši vjernika mogu dovesti u pogibao tu vjeru.

Radi se o onom članku *Simbola* koji se odnosi na vječni život, a time općenito i na ono što slijedi nakon smrti. U naučavanju tog nauka ništa se ne može oduzimati, niti se može nastupati nesigurno a da se ne dovede u opasnost vjera i spašenje vjernika.

II.

A) Svakome je vidljiva važnost ovog posljednjeg članka krsnog *Simbola*: njime se izražava završetak i cilj Božjeg nauma čiji se put opisuje u *Simbolu*. Ako nema uskrsnuća, ruši se sva struktura vjere, kako to snažno tvrdi sv. Pavao (usp. 1 Kor 15). Ako se u kršćanstvu ne može sigurno utvrditi sadržaj riječi „vječni život”, nestaju obećanja evanđelja, smisao stvaranja i spasenja a moralo bi se reći da i sam zemaljski život postaje lišen svake nade (usp. Hebr. 11,1).

B) Kako prijeći preko činjenica da su mnogi mučeni tjeskobom i strahom s obzirom na to pitanje? Tko ne vidi kako se polako i duboko u duše uvlači sumnja? Iako, srećom, kršćanski čovjek nije često upadao u pozitivnu sumnju, ipak nerijetko on ne želi misliti o sudbini nakon smrti, i to zato što u duši počinje osjećati pitanja za koja se plaši da im treba naći odgovor: Ima li što nakon smrti? Da li nešto preostaje nakon završetka ovog života? Možda nas čeka ništavilo?

C) Djelomični uzrok tog stanja treba tražiti u utjecaju koji na ljude imaju, iako nenamjerno, teološke rasprave, povremeno javno vođene, a čiji pravi sadržaj i domet većina vjernika nije u stanju shvatiti. I zaista, zapaža se da se raspravlja o opstojnosti duše, o značenju života nakon smrti, a uz to se pita o tome što se događa između kršćaninove smrti i općeg uskrsnuća. Sve to zbunjuje kršćanske vjernike, jer u tome više ne mogu prepoznati svoj uobičajeni način izražavanja i udomaćene pojmove.

Tu, dakako, ne možemo govoriti o ograničavanju ili čak potpunoj zabrani teološkog istraživanja koje je potrebno vjeri Crkve i čije napore ona treba iskoristiti; ipak, to ni u kom slučaju ne dopušta da se zanemari dužnost pravovremene zaštite kršćanske vjere u onim točkama koje su dovedene u sumnju.

Želimo kratko progovoriti o naravi i raznim vidovima te dvostruke i teške dužnosti u datim ozbiljnim okolnostima.

III.

A) Ponajprije je nužno da oni koji su zaduženi za poučavanje jasno uočavaju što Crkva naznačava da spada na bit vjere; samo teološko istraživanje može imati jedinu svrhu da tu istu vjeru dublje istražuje i objašnjava.

B) Ovaj pak Sv. zbor, na koji spada promicanje i obrana nauke vjere, naumio je ovdje podsjetiti na ono što Crkva u Kristovo ime uči, a osobito na ono što se događa između kršćaninove smrti i općeg uskrsnuća.

1. Crkva vjeruje (usp. *Apostolski simbol*) u uskrsnuće mrtvih.

2. To uskrsnuće, po shvaćanju Crkve, odnosi se na *čitavog čovjeka*; ono za izabrane nije drugo nego proširenje samog Kristovog uskrsnuća na ljude.

3. Crkva zastupa nastavak i opstojnost, nakon smrti, jednog duhovnog elementa obdarenog sviješću i voljom tako da opstoji samo „čovječje ja” koje je ipak privremeno lišeno dopune svoga tijela. Za označavanje tog elementa Crkva upotrebljava izraz „duša” koji je primila od Sv. pisma i tradicije. Iako zna da u Sv. pismu taj izraz ima više značenja, ipak ona sama smatra da ne postoji nikakav valjan razlog da se taj izraz odbaci, a osim toga procjenjuje da je on upravo neophodan da se podrži vjera kršćana.

4. Crkva isključuje sve načine mišljenja ili govora prema kojima bi postala nesuvisla ili se ne bi mogla razumjeti njezina molitva, pogrebni obredi, štovanje pokojnika: ovo sve su u svojoj biti teološka mjesta.

5. Sukladno Sv. pismu Crkva očekuje „slavno objavljene Gospodina našega Isusa Krista” (*Dei Verbum* I,4), za koje vjeruje da je ipak različito i kasnije od čovjekovog stanja odmah poslije smrti.

6. Iznoseći svoje naučavanje o čovjekovoj sudbini nakon smrti Crkva isključuje bilo koje tumačenje po kojem bi potpuno iščezlo značenje uznesenja Djevice Marije u onome što jedino njoj pripada, tj. da je tjelesna proslava Djevice anticipacija one proslave koja je namijenjena svim ostalim izabranicima.

7. Crkva, prijavljujući vjerno uz Novi zavjet i tradiciju, vjeruje u blaženstvo pravednika koji će jednom biti s Kristom. Ona također vjeruje da će vječna kazna snaći grešnika koji će biti lišen gledanja Boga i da će tom kaznom biti zahvaćeno čitavo njegovo biće. S obzirom pak na izabrane vjeruje također da se može zbiti čišćenje prije gledanja Boga, ali ono je sasvim različito od kazne osuđenih. To Crkva podrazumijeva kada govori o paklu i čistilištu.

C) Kad je pak riječ o čovjekovoj situaciji nakon smrti, osobito se treba čuvati predodžba koje se temelje jedino na mašti i proizvoljnosti; naime, ta je neobuzdanost veliki uzrok teškoća u koje često upada kršćanska vjera. Ipak, treba poštivati slike koje se nalaze u Sv. pismu. Potrebno je shvatiti njihov uzvišeni smisao izbjegavajući opasnost da ih se previše oslabi, budući da bi to često značilo obezvrijediti *stvarnosti* koje su po njima označene.

D) Ni Sv. pismo ni teolozi ne daju nam dovoljno svjetlosti za pravilan opis budućeg života poslije smrti. Kršćani trebaju čvrsto držati dvije slijedeće točke: s jedne strane trebaju vjerovati u temeljni kontinuitet koji snagom Duha Svetoga postoji između sadašnjeg života u Kristu i budućeg života (naime, ljubav je zakon kraljevstva Božjega, a naša ljubav na zemlji bit će mjera našeg sudioništva u nebeskoj slavi); s druge pak strane trebaju dobro spoznati da se način zemaljskog življenja jako razlikuje od budućeg, jer nakon poretka vjere dolazi poredak potpune svjetlosti u kojoj ćemo biti s Kristom i „vidjeti Boga” (usp. I Iv 3,2); ta obećanja i čudesna otajstva srž su naše nade. Ako to i ne uspijevamo predočiti, srce to instiktivno i potpuno dohvaća.

IV.

A) Nakon podjsećanja na neke točke te nauke neka bude dopušteno osvijetliti glavne zadatke pastirske skrbi koju treba vršiti u sadašnjim okolnostima po načelima kršćanske razboritosti.

B) Poteškoće povezane s tim pitanjima nameću teške obaveze teolozima čija je služba zaista potrebna. Stoga se naša podrška s pravom odnosi na njih kao i na onaj prostor slobode koji opravdano traže njihove metode. A što se nas tiče, ipak je potrebno neprestano dozivati u pamet nauku Crkve koja je temelj i kršćanskog života i istraživanja učenih muževa. Isto je tako potrebno truditi se da teolozi sudjeluju u našim pastoralnim brigama, i to zato da se njihova učenja i istraživanja ne bi nepromišljeno širila među vjernike koji su danas kao nikada izloženi pogibeljima vjere.

C) Posljednja Sinoda jasno je pokazala pomnu pažnju kojom su biskupi, zbog dobra kršćana, razmotrili bitne sadržaje kateheze; te bi sadržaje dobro trebali uočiti svi oni kojima je povjerena dužnost da ih prenose. Stoga je naša dužnost da im pružimo pomagala uz pomoć kojih će i sami čvrsto prijanjati uz ono što spada na bit nauke i ujedno biti budni da se ne dogodi da se djetinjaste ili proizvoljne predodžbe uzimaju kao vjerske istine.

D) Neka biskupijsko ili nacionalno vijeće za nauk vjere neumorno i odvažno bdije nad onim što se objavljuje u tisku, i to ne samo zato da bi pravovremeno sačuvali vjernike od djela koja su nedostatna u naučavanju, nego još više zato da ih upoznaju sa spisima koji se čine pogodnima za hranjenje i podržavanje njihove vjere. Radi se o teškoj i prevažnoj zadaći koja je postala hitna kako zbog široke rasprostranjenosti tiska tako i zbog, kako se kaže, „decentralizacije” zadataka koju traže prilike i koju su željeli oci Ekumenskog sabora.

Ovo pismo, prihvaćeno na redovitoj sjednici Sv. zbora, odobrio je i odredio da se objavi veliki svećenik papa Ivan Pavao II. u audijenciji udijeljenoj niže potpisanom kardinalu proćelniku

Dano u Rimu, u sjedištu Sv. zbora za nauk vjere. 17. svibnja 1979.

Franjo kard. Šeper
proćelnik

+ Fr. Jerôme Hamer Op
nasl. biskup Loriuma, tajnik

II. OSVRT

1. OPĆE NAPOMENE

a) *Opći povod* ovog pisma Sv. zbora za nauk vjere je činjenica da ima dosta pokazatelja da je vjera u „vječni život” ili vjera bar u neki „odsjek” vječnog života dovedena u sumnju (usp. II B). Ipak *neposredni povod* su neke teološke rasprave o „vječnom životu”, koje su kako se kaže „djelomično”, iako „nehotično”, također uzrok spomenute sumnje (usp. II C). Time nije rečeno da su možda drugi „uzroci” takvog stanja još presudniji i dublji. Dapače, pismo se izražava još opreznije, pa povod svog interventa ne vidi u tome što se jednostavno vode rasprave, nego u činjenici da rasprave koje se vode javno većina vjernika ne može shvatiti, odnosno da ne može „shvatiti njihov pravi sadržaj i domet”, pa one zato „zbuñuju kršćanske vjernike, jer više ne mogu prepoznati svoj uobičajeni način izražavanja i svoje udomaćene pojmove” (usp. II C). Pismo kao da ne želi ulaziti u ocjenu valjanosti pojedinih teoloških mišljenja, nego je izazvano negativnim odjecima tih teoloških rasprava među kršćanima. Izričito se ne spominje ni jedan sudionik tih rasprava, ni jedna zemlja u kojoj bi, eventualno, te rasprave bile glasnije. No, ipak se može reći da su rasprave o eshatologiji već duže vremena prisutne u, kako bi neki rekli, „zapadnoj” teologiji općenito. Na naše se prilike

pismo može odnositi tek indirektno, jer kod nas u tim pitanjima gotovo i nema nekih izvornijih diskusija, nego su to uglavnom više-manje odjeci rečene teologije.

b) Sam ton pisma je, može se reći, vrlo odrešit ali ipak se ne bi htjelo dati dojam da Sv. zbor za nauk vjere misli da je rješenje u tome da se spomenute rasprave jednostavno prekinu ili čak zabrane. Zato se ističe da ne može biti govora o „ograničavanju” a kamoli o „zabrani” teoloških istraživanja (usp. I C), jer su ona „potrebna vjeri Crkve” (usp. IV B). Ipak je jasno dano do znanja da je jedina svrha teoloških istraživanja „dublje istraživanje i objašnjavanje vjere” (usp. III A).

c) Iznad svega pismo odaje *pastoralnu* skrb i zabrinutost Sv. zbora za činjenično stanje, pa u tom kontekstu teolozima upućuje upozorenje da njihov rad ne bi, makar i nehotično, imao među vjernicima negativan učinak; zato su teolozi pozvani da svoja učenja i istraživanja ne šire nepromišljeno među vjernike (usp. IV B). Pismo želi biti „pomagalo” ne samo teolozima nego „svima kojima je dužnost prenositi „sadržaje vjere (usp. IV C); posebno su spomenuta „biskupijska ili nacionalna vijeća za nauk vjere”, ali njihov je zadatak prvenstveno „pozitivan”, tj. da vjernike „upoznaju sa spisima koji su pogodni za hranjenje i podržavanje vjere” iako trebaju upozoravati i na djela koja su u svom naučavanju „nedostatna” (usp. IV C).

2. PODSJEĆANJE NA VJERU CRKVE

S obzirom na sadržaj vjere Crkve koja se izražava riječju „vječni život”, pismo želi biti kao neki podsjetnik. Ipak se posebice spominju novije rasprave „o opstojnosti duše, o značenju života nakon smrti, a k tome se pita što se događa između kršćaninove smrti i općeg uskrsnuća” (II C); pismo želi podsjetiti na ono što Crkva u Kristovo ime uči, a „osobito na ono što se događa između kršćaninove smrti i općeg uskrsnuća” (usp. III B). Slijedimo red koji je naznačen u III B:

a) *Uskrsnuće mrtvih*. Ne izgleda nevažno što pismo preferira onu „varijantu” *Apostolskog vjerovanja* koja govori o „uskrsnuću mrtvih, a ne o uskrsnuću tijela; time je ujedno utemeljena tvrdnja u III B 2: „Za to uskrsnuće Crkva smatra da se odnosi na *čitavog čovjeka*”; naglašavanje da se uskrsnuće odnosi na *čitavog čovjeka* možda je konkretno diktirano potrebom da se ne zaboravi da se uskrsnuće odnosi i na čovjekov tjelesni elemenat, ali je u isto vrijeme dovoljno jasno istaknuto da se događaj uskrsnuća „tiče” čovjeka kao takvog. Ne može se reći da su određena shvaćanja i tumačenja uskrsnuća *tijela* bila dovoljno vjerna biblijskoj poruci i vjeri Crkve kada su čovjekovu „slojevitost” dovodila upravo do „dualizma”, ne vodeći dovoljno računa o njegovoj „cjelovitosti”. Uostalom, istraživanja su pokazala da se i „varijanta” *Apostolskog vjerovanja* s izrazom „uskrsnuće tijela” treba shvatiti u biblijskom smislu „svako tijelo”, što opet ne znači dokidanje određene „polarizacije” unutar čovjekova bića. Ne mora biti nevažno što pismo ne posize za pojmom „besmrtnost duše” nego misli da vjeru Crkve i danas može izreći kategorijom „uskrsnuće mrtvih”. Time se izašlo u susret i novijim teološkim istraživanjima i razmišljanjima koja su zainteresirana za to da se ni „smrt” ni „uskrsnuće” ne shvaća tako kao da tim događajima nije „dirnut”, iako različito, čitav čovjekov „ja”, odnosno da se „smrt” i „uskrsnuće” ne bi poimali kao neki procesi koji su

„biološke“, ali ne i „humane“ naravi. Biblijskom, kako bi neki rekli, načinu izražavanja prilagođuje se i završna rečenica III B 2: „Ono (tj. uskrsnuće mrtvih) nije za izabrane drugo nego proširenje samog Kristovog uskrsnuća na ljude“; „uskrsnuće“ je jedan „pozitivan“ proces, tj. suobličavanje sudbini Kristovoj snagom prvog uskrsnuća. Pismo je dovoljno oprezno i dovoljno široko da dobro razlikuje između vjere Crkve i teoloških tumačenja; ono naglašava ono što svako teološko tumačenje mora sadržavati, a to je vjera Crkve u uskrsnuće mrtvih odnosno u uskrsnuće čitavog čovjeka; nije u ovoj točki sankcionirana ni jedna antropologija pa ni ona koja čovjekovu cjelinu izražava podjelom na dušu i tijelo, iako će u kasnijim točkama ova posljednja biti, bar indirektno, „radna hipoteza“.

b) *Međuvrijeme*: Već na početku trećeg odsjeka (usp. III B) pismo je dalo do znanja da će podsjetiti „osobito na ono što se događa između kršćaninove smrti i općeg uskrsnuća“. Dakle, posebna je pažnja posvećena vjeri Crkve s obzirom na, kako se kaže, „međuvrijeme“, a to je razvidno i iz činjenice da se na to pitanje, direktno ili indirektno, odnose točke 3–6 u III B. Zaista je baš ovaj problem u novijim teološkim raspravama izbio, na ovaj ili onaj način, u prvi plan; te su rasprave često bile a i danas jesu bar pokušaji premissljanja ako ne i kritiziranja i napuštanja uobičajenog odgovora na to pitanje, tj. da se smrću duša dijeli od tijela, te kao *anima separata* nastavlja živjeti do časa ponovnog ujedinjenja s tijelom nakon uskrsnuća tijela. U pismu se izričito ne spominje ni jedno teološko mišljenje, ali se neka ipak daju naslutiti. Tako se u III B 3 zastupa „nastavak i opstojnost, nakon smrti, jednog duhovnog elementa“, čime se isključuju tumačenja i mišljenja o „totalnoj“ čovjekovoj smrti (koje su inače svojevremeno zastupali tek neki protestantski teolozi), i to „elementa obdarenog sviješću i voljom“, čime su isključena mišljenja o međuvremenu kao o vremenu besvjesnog „sna-spavanja“. Neki će ovu tvrdnju vjerojatno doživjeti kao afirmaciju teološke konstrukcije „anima separata“, iako taj izraz nije upotrijebljen, a ni izraz „privremeno lišeno svoga tijela“ možda se ne mora shvatiti kao *totalno* „odjeljivanje“ duše od tijela odnosno od „materije“. Vjera Crkve je da „čovjekov ja“ nastavlja živjeti i nakon smrti; svakako je važno da se jednostavno ne upotrebljava izraz „duša“ bez ikakvog tumačenja. Posizanje za personalističkim kategorijama bar donekle izbjegava prigovore da je novovjeka katolička teologija previše, kako bi neki rekli, supstancijalistički shvaćala i tumačila „dušu“. No, pismo nadalje smatra da bez obzira, na primjer, na višeznačnost izraza duša u Sv. pismu, „ne postoji nikakav valjan razlog da se taj izraz odbaci“ nego, dapače, smatra da je on „upravo neophodno izričajno sredstvo“ vjere Crkve. Možda je u pozadini ovih tvrdnji bojazan da i sami teolozi koji na ovaj ili onaj način zanemaruju ili čak odbacuju izraz „duša“, ne bi s izrazom odbacili i vjeru Crkve koja je njime izrečena; no, sasvim je moguće a čini se i vjerojatnije da se pismo boji da će mnogi kršćani misliti da kad nema izraza „duša“, nema ni duše, tj. onoga što vjera izražava tom riječi! No, i samim je teolozima, koji su skloni mišljenju da izraz „duša“ danas nije prikladan, svaćena pažnja na to da svojim objašnjenjima ne bi doveli u pitanje „neke vrlo važne običaje (lat.: *usus*) prihvaćene u životu Crkve“ (I B), a to su: „molitva za pokojnike“, „pogrebni obredi“, „štovanje pokojnika“ (usp. III B 4). S upravo rečenim je u vezi i slijedeća tvrdnja u III B 5: naime da je „slavno objavljenje našega

Gospodina Isusa Krista" ipak „različito i kasnije (lat.: *distinctum et dilatatum*) od čovjekovog stanja odmah poslije smrti"; uporabom izraza „čovjekovo stanje" opet je izbjegnuto eventualni prigovor o „supstancijalističkom" shvaćanju duše ali je, bar indirektno, još jednom potvrđeno mišljenje da je ipak potreban jedan rječnički instrumentarij koji se bar tradicionalno služio izrazom „duša", a kojim se, među ostalim, izražavao i vremenski razmak između tzv. „individualne" i „kolektivne" eshatologije odnosno između „čovjekovog stanja odmah poslije smrti" i „slavnog objavljenja Gospodina Isusa Krista". Povijest teoloških razmišljanja o eshatologiji svjedoči i o prevagi „individualne" odnosno „kolektivne" eshatologije, ali ostaje dojam da nikada nije stvorena zadovoljavajuća sinteza obiju „eshatologija". Sudeći prema pismu, reklo bi se da ono izražava bar suzdržanost s obzirom na neka novija teološka mišljenja koja su rečenu sintezu tražila u (vremenskoj) koincidenciji obiju vidova eshatologije, npr. neka razmišljanja na liniji „uskrsnuća u času smrti". Zato je u slijedećoj točki (III B 6) gotovo kao „teološko mjesto" iznesena vjera Crkve u Marijino uznesenje kao nešto što „jedino njoj pripada", tj. nisu prihvatljiva ona teološka mišljenja koja tu Marijinu „povlasticu" ne mogu protumačiti zadovoljavajuće kao „anticipaciju one proslave koja je namijenjena svim ostalim izabranicima". Koliko je poznato, sva razmišljanja uzimaju u obzir „tjelesnu proslavu Djevice", ali pismo misli da je za njezino prihvatljivo tumačenje ipak potrebno razlikovati između „stanja čovjekova odmah nakon smrti" i „slavnog objavljenja Kristovog".

- c) *Raj, pakao, čistilište*. U točki III B 7 kratko je spomenuta vjera Crkve o raju, paklu i čistilištu. Izgleda da su ti članci vjere ovdje spomenuti više radi cjelovitosti nego zato što bi to iziskivala neka teološka mišljenja. U svakom slučaju, imponira odmjerenoost ovog „podsjetnika". No, odmah nakon toga (usp. III C) upozorava se na dvije krajnosti kad se govori o „čovjekovoj situaciji nakon smrti", tj. o raju, paklu i čistilištu. Na prvom mjestu i vrlo odrešito upozorava se na opasnost „predodžbi koje se temelje jedino na mašti i proizvoljnosti", jer takva „neobuzdanost je veliki uzrok teškoća u koje često upada kršćanska vjera". Možda se nekada i cijenila „maštovitost" u govoru o budućem životu, možda se to nekada smatralo pogodnim pedagoškim sredstvom (npr. „reportaže" o paklenskim ili čistilišnim mukama), ali pismo misli da su pretjerivanja u tome „velika poteškoća" za istinsku vjeru Crkve. No, pismo upozorava i na drugu krajnost koja je vjerojatno novijeg datuma, to jest da se slike Svetog pisma „previše oslabljuju" do te mjere da se i njihov smisao (pismo kaže: *reslitates*) zanemaruje. Valjda zbog tih mogućih ekseza pismo u III D daje neko „hermeneutsko" načelo za „opisivanje" budućeg života, a to je da „ni Sveto pismo ni teolozi ne daju dovoljno svjetla za opis budućeg života poslije smrti"; ali ipak, kršćani s jedne strane trebaju vjerovati u „temeljni *kontinuitet*" koji „snagom Duha Svetoga" postoji između sadašnjeg života u Kristu i budućeg života jednako kao što, s druge strane, trebaju vjerovati i biti pozorni na *diskontinuitet*, tj. na to „da se način zemaljskog življenja jako razlikuje od budućeg".